

Mr. drs. B.T.M. van der Wiel (red.)
Mr. N.T. Dempsey
Mr. L.V. van Gardingen
Mr. J.F. de Groot
Mr. A. Knigge
Mr. A.E.H. van der Voort Maarschalk

Cassatie

Tweede druk

VOORWOORD

Bij de eerste druk

In 2013 bereikte mij het verzoek van de redactie van de Serie Burgerlijk Proces & Praktijk om een deel over cassatie te verzorgen. Mijn voorstel om dit project met een team van kantoorgenoten aan te vatten, is bij de redactie gelukkig in goede aarde gevallen. Die aanpak heeft behalve het voorliggende resultaat ook veel plezier opgeleverd. In een reeks van meerdaagse retraites zijn de fundamenten van dit boek gelegd.

Doel van dit boek is het geven van inzicht in alle facetten van de civiele cassatieprocedure en de prejudiciële vragenprocedure. Het boek wil aldus tot steun zijn voor degenen die zich in de praktijk met deze procedures bezighouden. Het boek beoogt daarnaast een vraagbaak te zijn voor degenen die meer zijdelings met deze materie in aanraking komen. De kopij is afgesloten op 14 juli 2019.

Wij danken velen voor hun geduld, dat wij op de proef hebben moeten stellen. Niet alleen de leden van de redactie zullen blij zijn dat het boek er na zes jaar ligt.

Onze dank gaat ook uit naar degenen die ons bij dit project behulpzaam zijn geweest. Van onschatbare waarde was de steun van ons secretariaat. In het bijzonder noem ik Alies Jonker en Mirjam Verplancke. Van even onschatbare waarde was de inbreng van onze meelezers, die bereid zijn geweest een of meer hoofdstukken van instructief commentaar te voorzien. Naast de leden van de serieredactie, prof. mr. H.B. Krans, prof. mr. A.C. van Schaick en prof. mr. H.J. Snijders, waren dat prof. mr. W.D.H. Asser, prof. mr. F.B. Bakels, prof. mr. H.A. Groen, prof. mr. G. de Groot, mr. R.S. Meijer, mr. G.R.B. van Peurse, mr. M.V. Polak, mr. M.J. Schenck, mr. P.J.M. von Schmidt auf Altenstadt, mr. K. Teuben en mr. F.E. Vermeulen. Hiernaast hebben vele anderen een bijdrage geleverd door discussies over deelonderwerpen of het geven van commentaar op kopij. Het risico op incompleetheid maakt dat ik afzie van een poging hen allen te noemen.

Een bijzonder woord van dank richt ik aan Myrthe Stolp. Zij heeft een belangrijke rol gespeeld bij de opzet van het boek, en heeft delen van de eerste versie van hoofdstuk 6 over de cassatieprocedure geschreven. Met het verlaten van ons kantoor heeft zij ook afscheid genomen van 'het cassatieboek', zoals dit in de wandelgangen van Houthoff is gaan heten.

Ondanks de inspanningen dit te voorkomen, zal het boek lacunes, omissies en vergissingen bevatten. Wij streven ernaar die op een aanvaardbare termijn weg te poetsen in een tweede druk. Daarbij zullen wij dankbaar gebruikmaken van inzichten van lezers. Schroom niet deze aan ons voor te houden (b.van.der.wiel@houthoff.com).

Amsterdam/Den Haag, juni 2019

Bart van der Wiel (red.)

Bij de tweede druk

In deze tweede druk zijn ontwikkelingen in regelgeving, rechtspraak en literatuur verwerkt, verschillende onderwerpen verder uitgediept, en oneffenheden uit de eerste druk gladgestreken. De kopij is afgesloten op 28 februari 2026. Met ontwikkelingen nadien is slechts incidenteel rekening gehouden.

De auteurs van de eerste druk zijn verheugd dat Laura van Gardingen tot het auteursteam is toegetreden. Laura heeft onder meer een zeer waardevolle bijdrage geleverd aan het bewerken van de hoofdstukken 4 en 6.

Bij de bewerking hebben wij onder meer inspiratie ontleend aan de diepgaande en prikkende recensie van de eerste druk door Freerk Vermeulen in *TCR 2020/4*, p. 196-203, alsmede aan input van leden van de Hoge Raad, van het parket bij de Hoge Raad, van het wetenschappelijk bureau bij de Hoge Raad en van de civiele cassatiebalie. De auteurs zijn grote dank verschuldigd aan tal van studenten die nuttig voorwerk hebben gedaan en aan twee leden van het secretariaat van Houthoff: Daphne Ritmeester en in het bijzonder, en opnieuw, Mirjam Verplancke, die met haar ongeëvenaarde *drive* en accuratesse onvoorstelbaar veel werk heeft verzet.

Ondanks de geleverde inspanningen zal ook deze tweede druk niet vrij zijn van lacunes, omissies en vergissingen. Namens de auteurs zeg ik bij voorbaat dank aan degenen die ons op dergelijke onvolkomenheden wijzen.

Amsterdam/Den Haag, februari 2026

Bart van der Wiel (red.)

VERKORTE INHOUDSOPGAVE

Voorwoord / VII

Afkortingen / XXIX

Verkort aangehaalde literatuur / XXXIII

HOOFDSTUK 1

Inleiding / 1

B.T.M. van der Wiel

- 1.1 *De Hoge Raad en zijn taken binnen de civiele rechtspleging* / 1
- 1.2 *Het rechtsmiddel cassatie: kenmerken en functies* / 3
- 1.3 *Kenbronnen* / 5
- 1.4 *De Hoge Raad* / 6
- 1.5 *Het parket bij de Hoge Raad* / 7
- 1.6 *Het wetenschappelijk bureau bij de Hoge Raad* / 9
- 1.7 *De civiele cassatiebalie* / 9

HOOFDSTUK 2

De gronden voor cassatie / 21

A. Knigge & A.E.H. van der Voort Maarschalk

- 2.1 *Inleiding* / 21
- 2.2 *Schending van het recht* / 22
- 2.3 *Vormverzuim* / 50
- 2.4 *Cassatiegronden bij cassatieberoep tegen een niet-appellabele kantonrechttersuitspraak* / 65

HOOFDSTUK 3

De toetsing in cassatie / 67

A.E.H. van der Voort Maarschalk

- 3.1 *Inleiding* / 67
- 3.2 *Afbakening van de basis voor toetsing door de Hoge Raad* / 69
- 3.3 *Toetsing van rechtsoordelen* / 86

- 3.4 *Toetsing van feitelijke oordelen / 94*
- 3.5 *Toetsing van gemengde oordelen / 103*
- 3.6 *Toetsing van discretionaire beslissingen / 109*
- 3.7 *Toetsing van oordelen over buitenlands recht / 114*
- 3.8 *Toetsing van niet-appellabele uitspraken van de kantonrechter / 122*
- 3.9 *De toetsing van kortgedinguitspraken / 131*

HOOFDSTUK 4

Het cassatiemiddel / 135

B.T.M. van der Wiel & L.V. van Gardingen

- 4.1 *Het cassatiemiddel en zijn betekenis / 135*
- 4.2 *Aan het middel te stellen eisen / 138*
- 4.3 *Rechtsklachten en de daaraan te stellen eisen / 142*
- 4.4 *Motiveringsklachten en de daaraan te stellen eisen / 149*
- 4.5 *Klachten tegen gemengde oordelen / 160*
- 4.6 *Klachten over de omvang van de rechtsstrijd en de feitelijke grondslag / 165*
- 4.7 *Aandachtspunten bij het opstellen van het cassatiemiddel / 173*
- 4.8 *De verhouding tussen het middel en het daaropvolgende partijdebat / 181*

HOOFDSTUK 5

Ontvankelijkheid van en belang bij cassatieberoep / 185

B.T.M. van der Wiel & N.T. Dempsey

- 5.1 *Inleiding / 185*
- 5.2 *Uitspraken waartegen verzet of hoger beroep openstaat of openstond / 187*
- 5.3 *Mogelijkheid tot herstel van bezwaren door dezelfde rechter / 189*
- 5.4 *Beroep tegen deeluitspraken / 193*
- 5.5 *Beroep tegen zuivere tussenuitspraken / 196*
- 5.6 *Cassatieberoep tegen provisionele uitspraken en uitspraken in kort geding / 201*
- 5.7 *Cassatieberoep tegen niet-appellabele kantonrechttersuitspraken / 203*
- 5.8 *Niet-cassabele uitspraken, rechtsmiddelenverbod en doorbraakjurisprudentie / 206*
- 5.9 *Berusting / 213*
- 5.10 *Samenloop van cassatie en verzet / 215*
- 5.11 *De cassatietermijn / 216*
- 5.12 *Partijperikelen / 222*
- 5.13 *Verplichte procesvertegenwoordiging in cassatie / 241*
- 5.14 *Griffierecht / 243*
- 5.15 *Overige ontvankelijkheidsformaliteiten / 243*
- 5.16 *Belang bij en in cassatie / 245*

HOOFDSTUK 6

De cassatieprocedure / 255

B.T.M. van der Wiel & L.V. van Gardingen

- 6.1 *Inleiding* / 255
- 6.2 *Regeling en grondtrekken van de cassatieprocedure* / 258
- 6.3 *De procesinleiding* / 264
- 6.4 *Aanbrengen en oproeping* / 273
- 6.5 *Schorsende werking* / 279
- 6.6 *Incidenten en andere processuele verwickelingen* / 282
- 6.7 *Schorsing en hervatting* / 292
- 6.8 *Herstel van nietigheden* / 298
- 6.9 *Griffierecht* / 302
- 6.10 *Selectie aan de poort ex art. 80a RO* / 307
- 6.11 *Verschijnen of verstek laten gaan* / 309
- 6.12 *Het verweerschrift* / 312
- 6.13 *Incidenteel cassatieberoep* / 316
- 6.14 *Verweer tegen het exceptieve verweer of het incidenteel beroep* / 323
- 6.15 *De schriftelijke toelichting* / 324
- 6.16 *Pleidooi* / 332
- 6.17 *Repliek en dupliek* / 334
- 6.18 *De conclusie van de procureur-generaal* / 336
- 6.19 *De borgersbrief* / 339
- 6.20 *Aanhouding en beëindiging van de cassatieprocedure zonder uitspraak* / 342

HOOFDSTUK 7

De uitspraak van de Hoge Raad / 345

J.F. de Groot & A.E.H. van der Voort Maarschalk

- 7.1 *Kamers, zetel en raadkamer* / 345
- 7.2 *De uitspraak* / 351
- 7.3 *Motivering* / 359
- 7.4 *Het dictum* / 383
- 7.5 *Kostenveroordeling* / 394
- 7.6 *Uitleg van de uitspraak van de Hoge Raad* / 404
- 7.7 *Rechtsmiddelen tegen de uitspraak in cassatie* / 406

HOOFDSTUK 8

De procedure na vernietiging en verwijzing / 413

N.T. Dempsey & A.E.H. van der Voort Maarschalk

- 8.1 *Inleiding / 413*
- 8.2 *Naar welke rechter verwijst de Hoge Raad na cassatie? / 415*
- 8.3 *Het procesverloop van de verwijzingsprocedure / 422*
- 8.4 *De grenzen van de rechtsstrijd na verwijzing / 427*
- 8.5 *Rechtsmiddelen tegen de verwijzingsuitspraak / 443*

HOOFDSTUK 9

Prejudiciële vragen aan de Hoge Raad / 445

J.F. de Groot

- 9.1 *Inleiding / 445*
- 9.2 *Toepassingsbereik van de prejudiciële procedure / 448*
- 9.3 *De (aanloop naar) formulering van prejudiciële vragen door de feitenrechter / 457*
- 9.4 *De prejudiciële procedure bij de Hoge Raad / 460*
- 9.5 *Verdere verloop procedure na prejudiciële beslissing / 476*

HOOFDSTUK 10

Cassatie in het belang der wet / 479

J.F. de Groot

- 10.1 *Inleiding / 479*
- 10.2 *Criteria en selectie van zaken / 486*
- 10.3 *Voordracht, procedure en uitspraak / 491*

Artikelenregister / 501

Jurisprudentieregister / 521

Trefwoordenregister / 563

HOOFDSTUK 1

Inleiding

B.T.M. van der Wiel

1.1 De Hoge Raad en zijn taken binnen de civiele rechtspleging

1 De Hoge Raad en zijn twee taken binnen de civiele rechtspleging

De Hoge Raad staat aan de top van de gelaagde organisatie van de rechterlijke macht van het Koninkrijk der Nederlanden.¹ Hoewel de Hoge Raad deel uitmaakt van de rechterlijke macht (art. 116 lid 1 Gw jo. art. 2 onder c RO), zijn de bepalingen over de organisatie van de gerechten en over de bevoegdheden van de Raad voor de Rechtspraak niet op hem van toepassing (art. 3 RO).

De kerntaken van de Hoge Raad binnen het systeem van de Nederlandse civiele rechtspleging² zijn het beslissen op cassatieberoepen³ en het beantwoorden van prejudiciële vragen.⁴ De Hoge Raad is als cassatierechter ingesteld in 1838. De taak prejudiciële vragen te beantwoorden in civiele zaken heeft hij sinds 2012.

2 *Beslissen op cassatieberoepen*

Cassatieberoep bij de Hoge Raad is voor partijen in een civiele procedure het gewone rechtsmiddel bij de hoogste nationale rechter. Als de Hoge Raad een cassatieberoep verwerpt, is daarmee de procedure ten einde en krijgt de tevergeefs bestreden uitspraak kracht van gewijsde. Tegen uitspraken van de Hoge Raad kan niet bij een andere rechter in beroep worden gekomen (vgl.

---

1 Over de Hoge Raad in het algemeen bijv. P.P.T. Bovend'Eert, *Rechter, rechterlijke organisatie en rechtspraak (SBR Wetenschap)* 2022, § 4.5 met nadere verwijzingen, waaraan wij toevoegen J. Donner, *Plaats en taak van de Hoge Raad der Nederlanden* (preadvies Calvinistische Juristen Vereniging), Amsterdam: Calvinistische Juristen Vereniging 1962; G.J.M. Corstens e.a., *175 Jaar Hoge Raad der Nederlanden. Bijdragen aan de samenleving*, Den Haag: Boom Juridische Uitgevers 2013.

2 De Hoge Raad heeft nog andere taken, zoals het geven van advies of inlichtingen wanneer dat zijdens de regering wordt gevraagd (art. 74 RO). Zie over deze taak in verband met art. 6 lid 1 EVRM *Asser Procesrecht/Giesen 1* 2024/247.

3 Art. 118 lid 2 Gw jo. art. 78 lid 1 RO en art. 23 lid 1 Statuut voor het Koninkrijk der Nederlanden (hierna: Statuut) jo. art. 1 lid 1 Rijkswet rechtsmacht Hoge Raad voor Aruba, Curaçao, Sint Maarten en voor Bonaire, Sint Eustatius en Saba (hierna: Rijkswet rechtsmacht). Oorspronkelijk Rijkswet van 20 juli 1961, houdende de 'Cassatieregeling voor de Nederlandse Antillen', *Stb.* 1961, 212, laatstelijk gewijzigd door de Invoeringsrijkswet vereenvoudiging en digitalisering procesrecht en uitbreiding prejudiciële vragen, *Stb.* 2016, 291 (art. IV), in werking getreden op 1 maart 2017 (Besluit van 25 januari 2017, *Stb.* 2017, 17).

4 Art. 118 lid 3 Gw jo. art. 81a RO en art. 23 lid 1 Statuut jo. art. 1b Rijkswet rechtsmacht.

§ 7.7). Supranationale rechten hebben op andere wijze invloed op de rechtspraak van de Hoge Raad,⁵ onder meer door het beantwoorden van prejudiciële vragen (zie nr. 351).

Procespartijen kunnen cassatieberoep instellen tegen de meeste uitspraken die in hoger beroep zijn gewezen of waartegen geen hoger beroep openstaat (zie nr. 135a). Ook kunnen zij overeenkomen hoger beroep over te slaan zodat in plaats van hoger beroep cassatieberoep openstaat (sprongcassatie, waarover nr. 141). Voorts kan de procureur-generaal, buiten partijen om, cassatieberoep 'in het belang der wet' instellen tegen uitspraken die in kracht van gewijsde zijn gegaan, om een gezaghebbende uitspraak over een bepaalde rechtsvraag uit te lokken zonder dat dit nog gevolgen heeft voor partijen bij de desbetreffende zaak (zie hoofdstuk 10).

2a *Recht op cassatieberoep?*

Art. 6 lid 1 EVRM geeft geen recht op rechtspraak in meer instanties en dus ook niet op een cassatie-instantie. Als een dergelijke instantie toch wordt geboden, dienen hierbij de eisen van art. 6 lid 1 EVRM in acht te worden genomen. Of de beperkingen die aan de toegang tot de hoogste rechter worden gesteld, aan die eisen voldoen, moet worden gezien in het licht van de procedure als geheel en met inachtneming van de rol van de hoogste rechter, die striktere ontvankelijkheidseisen dan bij hoger beroep kan rechtvaardigen.⁶ De verplichte procesvertegenwoordiging door een advocaat bij de Hoge Raad (zie § 1.7), de beperkte cassatietoetsing (zie hoofdstuk 3), het middelenstelsel (zie hoofdstuk 4) en de uitsluitingen van de toegang tot de cassatierechter (zie § 5.8) zijn ongetwijfeld in overeenstemming met art. 6 lid 1 EVRM.⁷ Van door deze bepaling ook ten aanzien van toegang tot de cassatierechter verboden excessief formalisme⁸ lijkt ons in het Nederlandse systeem geen sprake te zijn.

Art. 19 lid 1 VEU eist dat de lidstaten van de Europese Unie voorzien in daadwerkelijke rechtsbescherming op de onder het recht van de Unie vallende gebieden. Art. 47 EU-Handvest van de grondrechten werkt deze eis uit op een wijze die overeenkomt met art. 6 lid 1 EVRM.⁹ Het beginsel van procedurele autonomie van de lidstaten brengt mee dat het een zaak van hun interne rechtsorde is de rechtspleging ter zake van Unierechtelijke rechten in te richten. Die rechtsbescherming mag niet ongunstiger zijn dan die voor soortgelijke situaties naar nationaal recht (gelijkwaardigheidsbeginsel) en mag de uitoefening van de door het Unierecht verleende

5 Zie hierover *Asser Procesrecht/Korthals Altes & Groen* 7 2015/38-42; C.W.A. Timmermans, 'De Hoge Raad en het Hof van Justitie van de EU als partners in de prejudiciële procedure', *TCR* 2015/4.3; J. Silvis, 'Het EVRM, Unierecht en de nationale rechter', *TCR* 2015/4.4; M.A. Loth, 'De hoogste nationale rechter en de Europese hoven – Naar een systeem van checks-and-balances tussen gerechten?', *TCR* 2015/4.5; G. de Groot, 'Beginselen van procesrecht en de hoogste rechter: mag, moet en gaat de Hoge Raad ooit in dialoog met het EHRM?', *TCR* 2016/1.2.

6 P. Smits, *Artikel 6 EVRM en de civiele procedure (Burgerlijk Proces & Praktijk nr. 10)*, Deventer: Kluwer 2008, § 2.5.2 met nadere verwijzingen, waaraan toe te voegen bijv. EHRM 5 april 2018, nr. 40160/12, ECLI:CE:ECHR:2018:0405JUD004016012, *EHRC* 2018/150, m.nt. F. Fernhout (*Zubac/Kroatië*), r.o. 80-84; EHRM 23 september 2021, nr. 12210/14, ECLI:CE:ECHR:2021:0923JUD001221014 (*Dylus/Polen*), r.o. 39; EHRM 19 november 2024, nr. 51774/17, ECLI:CE:ECHR:2024:JUD0005177417 (*Tsiolis/Griekenland*), r.o. 59; EHRM 21 november 2024, nr. 78664/17, ECLI:CE:ECHR:2024:1121JUD007866417 (*Justine/Frankrijk*), r.o. 32-36.

7 Zie nr. 16 (advocaatkosten) en 249 (griffierecht) over de drempel die kosten kunnen opwerpen, en de grenzen die art. 6 EVRM daaraan stelt.

8 Zie bijv. EHRM 19 november 2024, nr. 51774/17, ECLI:CE:ECHR:2024:JUD0005177417 (*Tsiolis/Griekenland*), r.o. 60 en EHRM 21 november 2024, nr. 78664/17, ECLI:CE:ECHR:1121JUD007866417 (*Justine/Frankrijk*), r.o. 37-38.

9 Vgl. bijv. HvJ EU 21 december 2021, C-497/20, ECLI:EU:C:2021:1037 (*Randstad/USL e.a.*), r.o. 57.

rechten in de praktijk niet onmogelijk of uiterst moeilijk maken (doeltreffendheidsbeginsel).¹⁰ Ook voor zover het rechtsbescherming ter zake van Unierechtelijke rechten betreft, bestaat (dus) in beginsel geen recht op rechtspraak in meer instanties.¹¹ In overeenstemming met dit alles verzet het Unierecht zich in beginsel niet ertegen dat hetgeen in de cassatieprocedure kan worden aangevoerd, wordt beperkt of aan voorwaarden wordt onderworpen (zie evenwel nr. 52).¹²

3 Beantwoorden van prejudiciële vragen

De feitenrechter (een verzamelnaam voor de rechters in eerste aanleg en in hoger beroep, dus de rechters die over de feiten oordelen) kan prejudiciële vragen aan de Hoge Raad stellen (zie hoofdstuk 9). Deze mogelijkheid is geopend om te bevorderen dat belangrijke rechtsvragen die (potentieel) in meerdere zaken spelen de Hoge Raad zo spoedig mogelijk bereiken. Per jaar worden gemiddeld ongeveer een dozijn prejudiciële vragen aan de burgerlijke kamer van de Hoge Raad voorgelegd. Zie nr. 408 voor meer gegevens.

1.2 Het rechtsmiddel cassatie: kenmerken en functies

4 Kenmerken cassatieberoep

De belangrijkste kenmerken van het Nederlandse¹³ cassatieberoep zijn de volgende. Ten eerste zijn de beroepsgronden beperkt: een uitspraak kan in cassatie alleen worden vernietigd voor zover sprake is van schending van het recht of verzuim van vormen (zie hoofdstuk 2). Ten tweede is de toetsing door de Hoge Raad slechts een volledige voor zover geklaagd wordt over schending van het recht. Beslissingen van feitelijke aard worden slechts in beperkte mate getoetst (zie hoofdstuk 3). Ten derde kan vernietiging van de bestreden uitspraak alleen volgen voor zover een partij klachten tegen in die uitspraak vervatte beslissingen heeft gericht in haar cassatiemiddel (zie hoofdstuk 4). Ten vierde is de verdere afdoening van de zaak na een succesvol cassatieberoep doorgaans (namelijk: tenzij de Hoge Raad de zaak zelf afdoet) in handen van de rechter waarnaar de zaak wordt verwezen. Deze (verwijzings)rechter is hierbij gebonden aan de uitspraak van de Hoge Raad en aan de in cassatie aangevallen uitspraak voor zover daartegen niet of zonder succes klachten zijn gericht (zie hoofdstuk 8).

10 HvJ EG 16 december 1976, C-33/76, ECLI:EU:C:1976:188 (*Rewe/Landwirtschaftskammer für das Saarland*), r.o. 5; HvJ EG 16 december 1976, C-45/76, ECLI:EU:C:1976:191 (*Comet/Produktschap voor Siergewassen*), r.o. 13-16; nadien talloze malen herhaald; zie bijv. HvJ EU 21 december 2021, C-497/20, ECLI:EU:C:2021:1037 (*Randstad/USL e.a.*), r.o. 58.

11 Zie bijv. HvJ EU 17 juli 2014, C-169/14, ECLI:EU:C:2014:2099, NJ 2015/53, m.nt. M.R. Mok (*Juan Morcillo en Maria del Carmen/Banco Bilbao*), r.o. 36; HvJ EU 29 juli 2019, C-654/17 P, ECLI:EU:C:2019:634 (*BMW/Commissie e.a.*), r.o. 51.

12 HvJ EU 17 maart 2016, C-161/15, ECLI:EU:C:2016:175 (*Bensada Benallal/België*), r.o. 27; HvJ EU 21 december 2021, C-497/20, ECLI:EU:C:2021:1037 (*Randstad/USL e.a.*), r.o. 59.

13 Zie voor een vergelijking met een aantal buitenlandse vormen van hoogste burgerlijke rechtspraak Asser *Procesrecht/Korthals Altes & Groen* 7 2015/18-29 en Marc Loth & Marijke Kooijman, 'Cassatie in variaties. Over de functie, de organisatie en het functioneren van de cassatierechter', in: *Rechtsvorming door de Hoge Raad* 2016, p. 257-267.

5 Drie functies van cassatie

Cassatie heeft drie functies: het bevorderen van rechtseenheid,¹⁴ het bevorderen van rechtsontwikkeling¹⁵ en het bieden van rechtsbescherming.¹⁶ De cassatieprocedure dient aldus als waarborg voor deugdelijke rechtspraak door de rechter die oordeelt over de feiten.¹⁷

De rechtsbeschermingsfunctie van cassatie is in zoverre primair dat – afgezien van cassatie in het belang der wet – cassatieberoep wordt ingesteld door partijen en beperkt is tot de door de eiser tot cassatie aangevoerde klachten. De rechtsbeschermingsfunctie wordt begrensd door de formele beperkingen van de toetsing in cassatie. Niettemin pleegt de Hoge Raad zijn taak op dit punt ruim op te vatten als hij meent dat de bestreden uitspraak onrecht tot gevolg heeft. Omgekeerd lijkt de Hoge Raad geneigd te zijn om vanuit technisch perspectief sterke klachten toch te verwerpen als hij van oordeel is dat de bestreden uitspraak naar haar resultaat juist is.

Vanuit het oogpunt van maatschappelijk belang zijn de rechtseenheids- en rechtsontwikkelingsfunctie van een andere orde dan de rechtsbeschermingsfunctie, al gaan zij in de praktijk veelal hand in hand (zie ook nr. 320).¹⁸ Naast de wet is de rechtspraak van de Hoge Raad de belangrijkste kenbron van Nederlands privaatrecht. Bovendien kan de rechtspraak van de Hoge Raad een rol spelen bij de uniforme uitlegging van het Unierecht.¹⁹ Aan de rechtseenheids- en rechtsontwikkelingsfuncties van de Hoge Raad dragen naast door partijen ingestelde cassatieberoepen, de hiervoor genoemde mogelijkheden van cassatie in het belang der wet en van het stellen van prejudiciële vragen aan de Hoge Raad bij.²⁰ In het kader van de rechtseenheid valt ook de samenwerking tussen de Hoge Raad en de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State te noemen.²¹

14 Zie over rechtseenheid bijv. P.P.T. Bovend'Eert, *Rechter, rechterlijke organisatie en rechtspraak (SBR Wetenschap) 2022*, § 4.6; C.W. Dempser, 'Rechterlijke toetsing van lagere regelgeving aan rechtsbeginselen', *NTBR 2023/13*, § 7 met nadere verwijzingen. De rechtseenheid valt via het vereiste van rechtszekerheid in verband te brengen met art. 6 lid 1 EVRM. Zie bijv. EHRM 18 december 2025, nr. 33818/22, ECLI:CE:ECHR:2025:1218JUD003381822 (*Latorre Atance/Spanje*), r.o. 55-56.

15 Zie hierover onder de noemer rechtsvorming bijv. I. Giesen, *Rechtsvorming in het privaatrecht (Mon. BW A3)*, Deventer: Wolters Kluwer 2020; P.P.T. Bovend'Eert, *Rechter, rechterlijke organisatie en rechtspraak (SBR Wetenschap) 2022*, in algemene zin § 11.3 en toegespitst op de scheiding der machten § 11.4.

16 *Kamerstukken II 2010/11*, 32576, nr. 3, p. 1 en 2 (MvT).

17 P.P.T. Bovend'Eert, *Rechter, rechterlijke organisatie en rechtspraak (SBR Wetenschap) 2022*, § 4.5.2.

18 *Kamerstukken II 2010/11*, 32576, nr. 3, p. 2 (MvT). Zie ook de paragraaf 'Kerntaken Hoge Raad' in de jaarverslagen 2019-2021 van de Hoge Raad en de kritische reflectie van Freerk Vermeulen, 'Cassatie' (bespreking van de eerste druk van dit boek), *TCR 2020*, p. 197-198.

19 Zie HvJ EU 31 maart 2022, C-472/20, ECLI:EU:C:2022:242 (*Lombard/PN*), r.o. 37-40 en de daar aangehaalde rechtspraak.

20 Martijn Polak, 'Van Kazernestraat naar Korte Voorhout: tijd voor een nieuw arsenaal?', in: *Rechtsvorming door de Hoge Raad 2016*, p. 281-295 geeft een overkoepelende analyse van deze drie wegen waarlangs de Hoge Raad van zaken wordt voorzien.

21 Waarover M.W.C. Feteris, 'De samenwerking tussen de Hoge Raad en de Afdeling', in: *De conclusie voorbij 2017*, p. 209-212; M.W.C. Feteris, 'Rechtseenheid en rechtsvorming als gezamenlijke verantwoordelijkheid van hoogste rechters', *NJB 2020/2642*; M.W.C. Feteris, 'Samenwerking en rechtseenheid tussen de hoogste bestuursrechters in Nederland', *NJB 2024/2323*. Zie ook voetnoot 40.

6 *Historische achtergrond rechtsmiddel cassatie*

Het rechtsmiddel cassatie bestaat sinds 1 oktober 1838. Het heeft Franse wortels.²² Hiervan getuigt de naam van het rechtsmiddel, die op Vlaamse leest vertaald zou kunnen worden als 'verbreking'.²³ De geestelijke vader van het in Nederland ingevoerde systeem is J.D. Meijer.²⁴ In de loop der tijd is de cassatierechtspleging weliswaar op onderdelen aangepast,²⁵ maar het door Meijer ontwikkelde systeem is in de kern onaangetast gebleven.

7 *Globale cijfers cassatieberoep*

Blijkens de laatste jaarverslagen van de Hoge Raad²⁶ worden in civiele zaken tegenwoordig rond de 400 cassatieberoepen per jaar ingesteld. In verreweg de meeste zaken komt het ook tot een uitspraak van de Hoge Raad. In ongeveer een op de drie zaken leidt het beroep tot vernietiging van de bestreden uitspraak. Zie nr. 309a voor meer gegevens.

1.3 Kenbronnen

8 *Regelingen en jurisprudentie*

De wettelijke regeling van de cassatieprocedure en de prejudiciële procedure zijn grotendeels te vinden in art. 392-429 Rv en art. 78-81a RO. Nadere regels over de rechtspleging in cassatie zijn te vinden in diverse reglementen.²⁷ Ook is de rechtspraak van de Hoge Raad zelf een belangrijke kenbron van cassatieprocesrecht.

9 *Literatuur*

Van de literatuur over de civiele rechtspleging bij de Hoge Raad valt allereerst te noemen het standaardwerk *Cassatie in burgerlijke zaken* van D.J. Veegens, voor het eerst verschenen in 1959 en vanaf de derde druk van 1989 bewerkt door E. Korthals Altes en H.A. Groen. Dit werk kende in 2015 een vijfde druk, als deel 7 van de serie *Asser Procesrecht*.²⁸ In 2003 verscheen een tweede monografie over dit onderwerp, *Civiele cassatie* van de hand van W.D.H. Asser. In 2018 zag een derde druk het licht.²⁹ In 2019 verscheen ten behoeve van het bredere publiek *De kleine Hoge Raad voor dummies* van M.W.C. Feteris (tweede druk 2025).³⁰ Diens *Beroep in cassatie*

22 Waarover Asser *Procesrecht/Korthals Altes & Groen* 7 2015/1-9. In Asser *Procesrecht/Korthals Altes & Groen* 7 2015/10-11 wordt kort ingegaan op de hoogste burgerlijke rechtspraak voor 1838, en in nr. 13-15 op de wetgevingsgeschiedenis van het cassatiestelsel van 1838. Zie voor de Caribische aspecten G.C.C. Lewin, *Cassatieberoep* 2010/1.6.

23 Vgl. W.D.H. Asser, *Civiele cassatie* 2018/1.2, p. 2 en voetnoot 7.

24 Asser *Procesrecht/Korthals Altes & Groen* 7 2015/12.

25 Zoals de aanpassing van de cassatiegronden in 1963, de invoering van art. 81 RO in 1988, en de invoering van art. 80a RO in 2012. Zie nader Asser *Procesrecht/Korthals Altes & Groen* 7 2015/16 en 32-36.

26 Te vinden op hogeraad.nl.

27 Zie hogeraad.nl.

28 E. Korthals Altes & H.A. Groen, *Mr. C. Assers Handleiding tot de beoefening van het Nederlands Burgerlijk Recht. Procesrecht. 7. Cassatie in burgerlijke zaken*, Deventer: Wolters Kluwer 2015, besproken door F.E. Vermeulen, 'Boekbespreking – Veegens' cassatie in burgerlijke zaken', *TCR* 2016/2.3.

29 W.D.H. Asser, *Civiele cassatie*, Nijmegen: Ars Aequi Libri 2018.

30 M.W.C. Feteris, *De kleine Hoge Raad voor dummies*, Amersfoort: BBNC Uitgevers 2025.

in *belastingzaken* (2014) bevat ook de nodige voor de civiele praktijk relevante onderdelen.³¹ G.C.C. Lewin gaat in zijn proefschrift in op het cassatieberoep tegen in de overzeese rijkssdelen gewezen uitspraken.³²

Hiernaast zijn er enkele artikelsgewijze commentaren: in het deel *Burgerlijke Rechtsvordering* van de 'Groene Serie', bewerkt door K. Teuben,³³ in *Tekst & Commentaar Burgerlijke Rechtsvordering* (S.M. Kingma),³⁴ en in *Sdu Commentaar Burgerlijk Procesrecht* (R.M. Hermans en L.J. Burgman).³⁵

Voorts valt te wijzen op de kroniek 'Cassatie' die met enige regelmaat in het *Tijdschrift voor Civiele Rechtspleging* verschijnt, de laatste jaren van de hand van Maartje Möhring en Sikke Kingma.³⁶

Ook de handboeken op het terrein van burgerlijk procesrecht besteden aandacht aan de civiele rechtspleging bij de Hoge Raad.

Verwijzingen naar verdere literatuur kunnen in genoemde bronnen en in dit werk worden gevonden.

1.4 De Hoge Raad

10 Samenstelling Hoge Raad

De Grondwet kent met art. 118 lid 1 een specifieke bepaling over de benoeming van de leden van de Hoge Raad: op basis van een aanbeveling van de Hoge Raad maakt de Tweede Kamer van de Staten-Generaal een aanbeveling op, op basis waarvan de benoeming bij koninklijk besluit plaatsvindt.³⁷ Een raadsheer wordt bij koninklijk besluit 'voor het leven' benoemd (art. 117 lid 1 Gw). Op eigen verzoek of bij het bereiken van de leeftijd van 70 jaar wordt ontslag verleend (art. 117 lid 2 Gw jo. art. 1 onder b ten eerste RO jo. art. 46b Wvra jo. art. 46h Wvra).³⁸

Art. 72 lid 1 RO bepaalt dat de Hoge Raad bestaat uit een president, vicepresidenten (maximaal zeven), raadsheren (maximaal dertig), en raadsheren in buitengewone dienst (maximaal twintig). Laatstgenoemden verrichten werkzaamheden als raadsheer voor zover daartoe opgeroepen door de president (art. 72 lid 2 RO). Bij de Hoge Raad is een griffier werkzaam (art. 72 lid 3 RO), en kunnen gerechtsauditeurs en een substituut-griffier werkzaam zijn (art. 72 lid 4 RO).

31 M.W.C. Feteris, *Beroep in cassatie in belastingzaken* (FM nr. 142), Deventer: Kluwer 2014.

32 G.C.C. Lewin, *Het hoger beroep en het cassatieberoep in burgerlijke zaken in de Nederlandse Antillen en Aruba* (diss. Willemstad), Deventer: Kluwer 2010.

33 P. Vlas e.a. (red.), *GS Burgerlijke Rechtsvordering*, Deventer: Wolters Kluwer (online). Een deel van de commentariëring was op het moment van het verschijnen van dit boek nog in bewerking. In dit boek wordt verwezen naar de online bewerking zoals die in het najaar van 2025 beschikbaar was.

34 F.J.P. Lock e.a. (red.), *Tekst & Commentaar Burgerlijke rechtsvordering*, Deventer: Wolters Kluwer. In dit boek wordt verwezen naar de online bewerking zoals die in het najaar van 2025 beschikbaar was.

35 M.H. de Boer e.a. (red.), *Sdu Commentaar Burgerlijk Procesrecht*, Den Haag: Sdu Uitgevers. In dit boek wordt verwezen naar de online bewerking zoals die in het najaar van 2025 beschikbaar was.

36 De meest recente aflevering ten tijde van het verschijnen van dit boek is Sikke Kingma & Maartje Möhring, 'Kroniek Cassatie', *TCR* 2025/1, p. 11-21.

37 Zie nader P.P.T. Bovend'Eert, *Rechter, rechterlijke organisatie en rechtspraak* (SBR Wetenschap) 2022, § 8.7, en, mede over het niet in procedure brengen van een voorstel tot herziening van de benoemingsprocedure, P.M. van den Eijnden, 'Evenwichtskunst in de organisatie van de onafhankelijke rechtspraak', in: J.L.W. Broeksteeg e.a. (red.), *Rechter & Politiek* (Bovend'Eert-bundel), Deventer: Wolters Kluwer 2024, § 18.2.1.

38 Raadsheren kunnen vanaf 61-jarige leeftijd verzoeken om wijziging van hun benoeming in die van raadsheer in buitengewone dienst (art. 5a lid 1 Wvra).

De Hoge Raad bestond ultimo 2024 blijkens het jaarverslag 2024³⁹ uit een president, zes vicepresidenten, 28 raadsheren en drie raadsheren in buitengewone dienst.⁴⁰ De Hoge Raad wordt bijgestaan door een griffier, die tevens kabinetschef van de president is.

De civiele kamer bestond eind 2024 uit twee vicepresidenten en tien raadsheren (waaronder de president). De leden van de burgerlijke kamer plegen afkomstig te zijn uit de rechterlijke macht, de wetenschap en de advocatuur.

11 *Gezag van de Hoge Raad en zijn uitspraken*

Het rechtsmiddel cassatie neemt een onomstreden positie in binnen de Nederlandse rechtspleging.⁴¹ Dat zal met name te danken zijn aan de wijze waarop de Hoge Raad zijn rechtsprekende taak uitvoert. Uitspraken van de Hoge Raad hebben gezag en worden in de praktijk veelal als bindende precedentes gevolgd (zie nr. 366). De betekenis van de rechtspraak van de Hoge Raad als kenbron van Nederlands burgerlijk (proces)recht is moeilijk te overschatten.

Het gezag van de rechtspraak van de Hoge Raad steunt niet slechts op het feit dat het nu eenmaal gaat om uitspraken van de hoogste rechter, maar in belangrijke mate ook op de kwaliteit van deze uitspraken. Die kwaliteit steunt op haar beurt weer op de capaciteiten van de leden van de burgerlijke kamer van de Hoge Raad.

1.5 **Het parket bij de Hoge Raad**

12 *De procureur-generaal en diens functies*

De procureur-generaal bij de Hoge Raad staat aan het hoofd van het parket bij de Hoge Raad (art. 111 lid 1 RO; zie nr. 14). De procureur-generaal is belast met, voor zover relevant,⁴² “*het nemen van aan de Hoge Raad uit te brengen conclusies in bij de wet bepaalde gevallen*” (art. 111 lid 2 onder b RO) en het instellen van cassatie in het belang der wet (art. 111 lid 2 onder c RO; zie hoofdstuk 10).

In civiele cassatieprocedures wordt de procureur-generaal steeds gehoord (art. 44 lid 2 Rv). De procureur-generaal geeft aan dit hoorrecht invulling door het nemen van een conclusie (art. 418 lid 1 en art. 429 lid 1 Rv). Evenals in strafzaken (art. 439 Sv) wordt iedere uitspraak in een civiele zaak bij de Hoge Raad voorafgegaan door een conclusie, derhalve ook beslissingen in prejudiciële procedures (art. 393 lid 6 Rv; zie nr. 443). Dit is anders in belastingzaken, waarin de conclusie facultatief is (art. 29d lid 1 AWR) en er slechts in een kleine minderheid van de zaken wordt geconcludeerd.

³⁹ Zie hogeraad.nl.

⁴⁰ Op basis van art. 5 lid 3 Wvra (ingevoerd bij de Wet amicus curiae en kruisbenoemingen (Wet 14 oktober 2020, *Stb.* 2020, 416)) worden drie leden van de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State benoemd tot raadsheer in buitengewone dienst. In de praktijk is aan de eerste, tweede respectievelijk derde kamer van de Hoge Raad steeds een van hen verbonden. Zie hierover de in voetnoot 21 genoemde bronnen.

⁴¹ In de eerste eeuw van het bestaan ervan was dit anders. Zie bijv. C.J.H. Jansen, & D. Venema, *De Hoge Raad en de Tweede Wereldoorlog. Recht en rechtsbeoefening in de jaren 1930-1950*, Amsterdam: Boom 2011, p. 21-25; *Asser Procesrecht/Korthals Altes & Groen 7 2015/16* en 30-31, beide met nadere verwijzingen. Wij zien ervan af in dit boek nader in te gaan op de geschiedenis van de Hoge Raad. Zie voor een overzicht de website van de Hoge Raad (via hogeraad.nl) en *Asser Procesrecht/Korthals Altes & Groen 7 2015/1-16* en 30-37. Zie vanuit een Caribische invalshoek G.C.C. Lewin, *Cassatieberoep 2010/1.6*.

⁴² Zie ook art. 111 lid 3 en 4 Gw.

De conclusie is een onafhankelijk, niet-bindend maar wel gezaghebbend advies aan de Hoge Raad over de afdoening van het cassatieberoep of de beantwoording van prejudiciële vragen. De memorie van toelichting op de Wet versterking cassatierechtspraak presenteert de conclusie aldus:

“Het nemen van een conclusie houdt in dat de aangevoerde klachten op basis van een uiteenzetting over de stand van het recht worden besproken en een advies wordt gegeven over de wijze waarop deze kunnen worden afgedaan.”⁴³

Zie over de conclusie nader § 6.18.

13 De advocaten-generaal

De conclusie wordt formeel door de procureur-generaal genomen, maar materieel is de auteur vrijwel steeds een van de advocaten-generaal of de plaatsvervangend procureur-generaal. De wettelijke grondslag hiervoor is art. 111 lid 5 RO, dat bepaalt dat de bevoegdheden van de procureur-generaal in beginsel mede door de plaatsvervangend procureur-generaal en door advocaten-generaal kunnen worden uitgeoefend. Volgens art. 113 lid 1 RO is er naast de procureur-generaal plaats voor een plaatsvervangend procureur-generaal, ten hoogste 22 advocaten-generaal, en ten hoogste elf advocaten-generaal in buitengewone dienst. Deze laatste concluderen voor zover zij daartoe door de procureur-generaal worden opgeroepen (art. 113 lid 2 RO). In de regel zijn er veel minder dan elf advocaten-generaal in buitengewone dienst actief. De wet voorziet voorts in de benoembaarheid van plaatsvervangend advocaten-generaal en waarnemend advocaten-generaal (art. 119 RO). Als plaatsvervangend advocaat-generaal zijn benoembaar rechterlijke ambtenaren bij rechtbanken, hoven of ‘lagere’ parketten (art. 119 lid 1 RO). Als waarnemend advocaat-generaal zijn raadsheren (al dan niet in buitengewone dienst) bij de Hoge Raad benoembaar.

Advocaten-generaal plegen alleen te concluderen op het rechtsgebied van een van de drie kamers van de Hoge Raad.

14 Het parket bij de Hoge Raad en zijn leden

De in nr. 12-13 genoemde functionarissen vormen tezamen het parket bij de Hoge Raad (art. 113 lid 1 RO), aan het hoofd waarvan de procureur-generaal staat (art. 111 lid 1 RO). Eind 2024 bestond de civiele sectie van het parket uit twaalf advocaten-generaal; verder was op dat moment de plaatsvervangend procureur-generaal ook een civilist.

Het parket bij de Hoge Raad staat los van de Hoge Raad en maakt ook geen onderdeel uit van het Openbaar Ministerie.⁴⁴ De leden van het parket bij de Hoge Raad nemen geen deel aan de beraadslagingen in de raadkamer (art. 24 Besluit orde van dienst gerechten). Het feit dat de Hoge Raad en het parket in hetzelfde gebouw werkzaam zijn en faciliteiten (zoals de bibliotheek) delen, doet enigszins afbreuk aan het beeld van losstaande grootheden. In het licht van het voorgaande is de constructie van de waarnemend advocaat-generaal (zie nr. 13) niet erg fraai. Aldus benoemde raadsheren zullen ook niet (volledig) kunnen deelnemen aan

⁴³ *Kamerstukken II 2010/11, 32576, nr. 3, p. 3 (MvT).*

⁴⁴ Zie hierover P.P.T. Bovend'Eert, *Rechter, rechterlijke organisatie en rechtspraak (SBR Wetenschap) 2022*, § 4.5.8.

de werkzaamheden van de Raad; zij zullen in ieder geval ook niet als 'reservist' (zie nr. 307) kunnen deelnemen aan de beraadslagingen in zaken waarin zij hebben geconcludeerd.

De leden van het parket worden op voordracht van de Minister van Justitie en Veiligheid bij koninklijk besluit voor het leven benoemd (art. 117 lid 1 Gw; art. 2 lid 1 en 2 Wrra). Zij worden geselecteerd op wetenschappelijke belangstelling uit de rangen van met name academici, rechters en advocaten.

De leden van het parket zijn rechterlijke ambtenaren als bedoeld in art. 1 onder b ten vierde RO. Dit betekent dat voor hen de functiebeëindigingsregels van art. 46h Wrra gelden (via art. 1 lid 1 onder b Wrra jo. art. 46b Wrra; zie voor de procureur-generaal ook art. 117 lid 2 Gw).⁴⁵

1.6 Het wetenschappelijk bureau bij de Hoge Raad

15 Ondersteuning van het parket en de Hoge Raad

Het parket bij de Hoge Raad en de Hoge Raad zelf worden sinds 1978 ondersteund door juristen van het wetenschappelijk bureau ('het WB') van de Hoge Raad. De medewerkers van het WB staan veelal nog min of meer aan het begin van hun carrière. Zij houden zich bezig met het analyseren van dossiers, het verzamelen van documentatie en het voorbereiden van conclusies en uitspraken.

Het WB is verdeeld in gespecialiseerde secties, waaronder een civiele sectie. De advocaten-generaal die zich met civiele zaken bezighouden worden ondersteund door één of meer leden van het WB. De raadsheren worden eveneens ondersteund door medewerkers van het WB.⁴⁶

1.7 De civiele cassatiebalie

16 Verplichte procesvertegenwoordiging en de kosten daarvan

In civiele cassatieprocedures geldt een verplichte procesvertegenwoordiging door een advocaat bij de Hoge Raad (vaak ook aangeduid als 'cassatieadvocaat').⁴⁷ Dit geldt ook in zaken waarin in feitelijke instanties geen verplichte procesvertegenwoordiging geldt.⁴⁸ Degene die cassatieberoep instelt, is gehouden in het inleidende processtuk een advocaat bij de Hoge Raad aan te wijzen (art. 407 lid 1 en art. 426a lid 1 Rv). Ook verweer dient te worden gevoerd door tussenkomst van een advocaat bij de Hoge Raad (art. 409 lid 1 en art. 426b Rv). Zie over dit alles § 5.13 en

45 De (plaatsvervangend) procureur-generaal en de advocaten-generaal kunnen vanaf 61-jarige leeftijd verzoeken om wijziging van hun benoeming in die van advocaat-generaal in buitengewone dienst (art. 5a lid 1 Wrra).

46 Zie over het WB bijv. Diederik Thierry, 'Het Wetenschappelijk Bureau van de Hoge Raad', AA 2006, p. 227-230 en Alain Ancery & Cristian Avendaño Canto, 'Een list van Themis. De bijdrage van het parket en het wetenschappelijk bureau bij de Hoge Raad aan rechtsvorming in cassatie', in: *Rechtsvorming door de Hoge Raad* 2016, p. 25-40, beide met nadere verwijzingen.

47 Zie ook art. 283 lid 3 en art. 361 lid 3 Fw. Voor een aantal specifieke verzoekprocedures geldt een uitzondering op deze verplichting: art. 1:243 BW; art. 8 wet van 27 september 1961 houdende uitvoering van het op 20 juni 1956 te New York gesloten Verdrag inzake het verhaal in het buitenland van uitkeringen tot onderhoud, *Stb.* 1961, 303; art. D20 Kieswet en art. 26 Uitvoeringswet Rechtsvorderingsverdrag 1954, *Stb.* 1958, 677.

48 Zie bijv. HR 14 december 2018, ECLI:NL:HR:2018:2311, NJ 2019/22 (*X/Rabobank*), r.o. 3. Vgl. W.H.B. den Hartog Jager, *Procederen met of zonder procesvertegenwoordiger (Burgerlijk Proces & Praktijk nr. 6)*, Deventer: Kluwer 2012/161; conclusie A-G Rank-Berenschot, ECLI:NL:PHR:2015:845, voor HR 25 september 2015, ECLI:NL:HR:2015:2822, *RvdW* 2015/1021, § 2.4-2.9.

nr. 214. Schriftelijke opmerkingen van partijen in prejudiciële procedures dienen getekend te worden door een advocaat bij de Hoge Raad (art. 393 lid 3 Rv; zie nr. 438).

De eis van gekwalificeerde rechtsbijstand in cassatie is op zichzelf niet in strijd met art. 6 lid 1 EVRM.⁴⁹ “*De reden voor het stellen van kwaliteitseisen is gelegen in het bijzondere karakter van de cassatierechtspraak door de Hoge Raad*”, aldus de commissie-Fleers,⁵⁰ die daartoe wijst op de hoge moeilijkheidsgraad en het eigenaardige karakter van het procederen in cassatie, en het gegeven dat een goed functionerende cassatiebalie wezenlijk is voor het goed functioneren van de Hoge Raad zelf.⁵¹

Advocaatkosten kunnen (evenals griffierecht, waarover § 6.9) voor onvermogenen ook in cassatie een onoverkomelijke drempel vormen voor de toegang tot de cassatierechter. Art. 6 EVRM gebiedt dat deze drempel zodanig laag wordt gehouden dat de uit die bepaling voortvloeiende rechten niet illusoir worden.⁵² De op art. 18 lid 2 Gw gebaseerde Wet op de rechtsbijstand biedt een systeem van vergoedingen voor rechtsbijstand aan onvermogenen ter zake van in de Nederlandse rechtsfeer⁵³ liggende rechtsbelangen door onder meer bij de raad voor rechtsbijstand ingeschreven advocaten (art. 12–13 Wrb). Het systeem houdt in dat de rechtshulpverlener namens de rechtszoekende een ‘toevoeging’ aanvraagt (art. 24 e.v. Wrb). Als op deze aanvraag positief wordt beslist, wordt de rechtsbijstand vergoed via een door de raad voor rechtsbijstand te verstrekken subsidie, aangevuld met een eigen bijdrage van de rechtszoekende (art. 37 e.v. Wrb). Op de website van de raad voor rechtsbijstand is nadere informatie te vinden over het verlenen van toevoegingen voor civiele cassatiezaken.

Op grond van het op art. 12 lid 2 Wrb gebaseerde art. 4 lid 3 Besluit rechtsbijstand- en toevoegcriteria wordt geen toevoeging voor cassatie verleend voor zaken over een op geld waardeerbaar belang van minder dan € 1.000. Hierop kan een uitzondering worden gemaakt

- 49 Zie bijv. HR 23 oktober 1992, ECLI:NL:HR:1992:ZC0736, NJ 1993/3 (*Kortmann*); EHRM 23 oktober 1996, nr. 21920/93, ECLI:CE:ECHR:1996:1023JUD002192093, NJ 1998/343 (*Levages/Frankrijk*); EHRM 22 maart 2007, nr. 59519/00, ECLI:CE:ECHR:2007:0322JUD005951900, EHRC 2007/63, m.nt. F. Fernhout (*Staroszyk/Polen*), r.o. 128 met nadere verwijzingen; HR 30 november 2001, ECLI:NL:HR:2001:AD4497 en HR 19 juni 2015, ECLI:NL:HR:2015:1684, RvdW 2015/776 (*X c.s./De Alliantie*). Zie voor een overzicht van jurisprudentie ook conclusie A-G Wesseling-Van Gent, ECLI:NL:PHR:2015:454, voor laatstgenoemd arrest, § 2.5–2.8. Zie meer recent bijv. conclusie A-G Hartlief, ECLI:NL:PHR:2022:258, voor HR 3 juni 2022, ECLI:NL:HR:2022:822, RvdW 2022/567 (*X/Trivire*), § 2.6 met nadere verwijzingen, en aandacht voor art. 17 Gw., alsmede conclusie A-G Snijders, ECLI:NL:PHR:2022:816, voor HR 23 december 2022, ECLI:NL:HR:2022:1933, NJ 2023/27, JBPr 2023/22, m.nt. A. Hammerstein, § 3.10 met nadere verwijzingen. De gerechtvaardigdheid van de eis van verplichte procesvertegenwoordiging bij de hoogste rechter wordt ook erkend in considerans 11 van Richtlijn 98/5/EG van het Europees Parlement en de Raad van 16 februari 1998 ter vergemakkelijking van de permanente uitoefening van het beroep van advocaat in een andere lidstaat dan die waar de beroepskwalificatie is verworven (*PbEG* 1998, L 77).
- 50 Een door president van de Hoge Raad en de algemeen deken van de NOvA ingestelde commissie onder voorzitterschap van J.H. Fleers (de commissie-Fleers) heeft in 2007, in vervolg op een verkennend rapport uit 2004 van een door de Minister van Justitie ingestelde commissie onder voorzitterschap van P. Neleman (de commissie-Neleman) geadviseerd over de wijze waarop de cassatieadvocatuur moet worden vormgegeven. Zie het in 2016 verschenen Rapport evaluatie civiele cassatie van de NOvA, p. 4 en conclusie A-G Snijders, ECLI:NL:PHR:2022:816, voor HR 23 december 2022, ECLI:NL:HR:2022:1933, NJ 2023/27, JBPr 2023/22, m.nt. A. Hammerstein, § 3.3.
- 51 Rapport commissie-Fleers, p. 1–2. Zie ook uitgebreid conclusie A-G Snijders, ECLI:NL:PHR:2022:816, voor HR 23 december 2022, ECLI:NL:HR:2022:1933, NJ 2023/27, JBPr 2023/22, m.nt. A. Hammerstein, § 3.4–3.10 met nadere verwijzingen.
- 52 EHRM 9 oktober 1979, nr. 6289/73, ECLI:CE:ECHR:1979:1009JUD00628973, NJ 1980/376, m.nt. E.A. Alkema (*Airey/Ierland*); EHRM 22 maart 2007, nr. 59519/00, ECLI:CE:ECHR:2007:0322JUD005951900, EHRC 2007/63, m.nt. F. Fernhout (*Staroszyk/Polen*), r.o. 128. Vgl. art. 47 Handvest Grondrechten EU.
- 53 Ook voor cassatieberoepen in Caribische zaken worden toevoegingen verleend. Zie G.C.C. Lewin, *Cassatie-beroep* 2010/5.9.